

Lars P. Poulsen-Hansen (udg.)
Den Ryssiske Lov 1649
Oversat og kommenteret af Rasmus Æreboe 1721
Med forord af Peter Ulf Møller
Aarhus Universitetsforlag 2013
bd. 6 i serien BERINGIANA
589 sider, illustreret
kr. 499,95

Denne udgivelse er intet mindre end et scoop. Af udgiveren er det en bedrift af de sjældne. I 300 år har et af de vigtigste dokumenter til Ruslands historie stort set ligget upåagtet hen i Det kongelige Bibliotek i København – gemt af vejen i et stort og smukt udstyret håndskrift. Oven i købet i en fornem dansk oversættelse fra Ludvig Holbergs tid. Lige til at gå til for danske historikere.

Det handler om en oversættelse af et af 1600-tallets største og vigtigste dokumenter til Ruslands historie: Den Ryssiske Lov, russisk Sobornoje Ulozhenije, fra 1649. Et dokument, der bl.a. kodificerede livegenskabet, og som blev retningsgivende for stat og samfund gennem de næste to århundreder. Men først et par ord om oversætter og udgiver.

Oversætteren Rasmus Æreboe (1685-1744) var en usædvanlig opvakt og begavet, men ekstremt fattig Svendborg-dreng, der ved gode menneskers mellemkomst blev holdt til bøgerne, så han i 1704 kunne blive student og siden teologisk kandidat. I stedet for at skulle søge sig et præstekald var Æreboe umiddelbart efter studierne i 1709 så heldig at blive headhuntet som latinkyndig privatsekretær for kommandør Just Juel (1664-1715), der netop af Frederik 4. var udpeget som envoyé extraordinaire til tsar Peter 1.'s omflakkende hof. Et job, der viste sig at komme til at vare hele tre år – 1709-12.

Som autodidakt udi det russiske sprog erhvervede Æreboe på kort tid og ved et usædvanligt sprognemme et imponerende kendskab til dets struktur og ordforråd. Sprogkundskaber, han efter hjemkomsten fra Rusland kompletterede yderligere ved hjælp fra to russiske volontører, udstationeret i København. Kong Frederik 4. udnævnte 1715 Rasmus Æreboe til notarius publicus – en post, han beholdt til sin død. Han efterlod sig tre betydelige skrifter. En selvbiografi, udgivet to gange i 1800-tallet. Just Juels udførlige dagbog fra rejsen, nedskrevet og delvist forfattet af Æreboe. Og endelig svendestykket – nærværende oversættelse af Den Ryssiske Lov, færdiggjort og overrakt kongen efter fredsslutningen i Den store nordiske Krig 1721.

Udgiveren, slavisten og historikeren Lars Poulsen-Hansen, har i sin lange karriere haft mange kasketter. Tolk på højt niveau, mangeårig tekster hos DR, gendigtning (sammen med Holger Scheibel) til dansk af den russiske fabeldigter Ivan Krylov (1768-1844), medarbejder og redaktør ved Den store danske Encyklopædi, ekspert på det nye Ruslands politik og kultur samt gennem en årrække seniorforsker ved Dansk Udenrigspolitisk Institut, DUPI – fra 2003 Dansk Institut for Internationale Studier, DIIS. Og så har jeg sikkert oversat nogle af kasketterne.

En arkivkyndig universitetslærer, den alt for tidligt afdøde dr.phil. Knud Rasmussen, gjorde den unge magisterstuderende Poulsen-Hansen opmærksom på Rasmus Æreboes manus, der siden 1721, dvs. siden Ludvig Holbergs dage, havde ligget upåagtet hen. Manuskriptet blev genstand for Poulsen-Hansens magisterforelæsning og siden lagret i huskebogen. Men gammel kærlighed ruster ikke – selv om dens fuldbyrdelse i dette tilfælde måtte vente. Et arbejdsliv senere har - nu pensionisten Poulsen-Hansen – genoptaget flirten, og en flot og vidunderlig bog er der kommet ud af anstrengelserne. Dertil en lækkerbissen til specialstudier eller komparative studier for retshistorikere og andet historisk godtfolk.

Det ret anonyme Romanov-dynasti havde i 1613 i en national rus og med Den russisk-ortodokse Kirkes støtte kunnet sætte sig på den moskovitiske tsartrone. Kirkens leder, patriark Filaret, var - heldigt nok - far til den nye tsar, Mikhail Fjodorovitj (1613-45). Gennem en snes år forinden, i den såkaldt Forvirrede tid (Smutnoje vremja), havde Rusland været hjemsøgt af en broget cocktail af bl.a. falske tsarer og udenlandske interventioner (polske og svenske), der oven i købet til tider havde besat den gejstlige og verdslige magts hjerte, Kreml. De første årtier under det nye dynasti var derfor – først en ren overlevelsesh- og dernæst en konsolideringstid. Men under den næste tsar, Aleksej Mikhajlovitj (1645-76), der i øvrigt blev far til den senere Peter den Store, sad det nye dynasti indadtil som udadtil nu så sikkert i sadlen, at et storstilet lovgivningsarbejde kunne sættes i gang. Og som på rekordtid kunne afsluttes med udstedelse af lovkomplekset Den Ryssiske Lov.

Med Kongeloven fra 1665 og Christian 5.'s Danske Lov fra 1683 fik Danmark det juridiske grundlag for sin funktionelle enevælde. For en enevælde, der nøje definerede kongens gudgivne magt, men også dens begrænsninger – defineret af de guddommelige og naturretlige love. Det moskovitiske Rige fik med Den Ryssiske Lov (russ. Sobornoje Ulozjenije) fra 1649 et tilsvarende juridisk grundlag for sin enevælde eller selvherskerdømme, som man kan kalde institutionel – al den stund, den ikke rummede begrænsninger af nogen art for den verdslige magt.

Den danske enevælde var blevet til i en alliance mellem kongemagt, kirke og det københavnske borgerskab – en alliance, der var vendt mod adelen, og som i sig

rummede store muligheder for udvikling. Den Ryssiske Lov repræsenterede og kodificerede derimod en allerede i praksis eksisterende alliance mellem tsarmagt og adel – og vendt mod det øvrige samfund, primært bønderne. De blev fra nu af stavnsbundne og livegne. Lovens hovedprincip var nemlig, at bønderne fremover ikke kunne flytte uden deres herres tilladelse. Det samme gjaldt i princippet også byboere.

Selv om Peter den Stores buket af reformer 60 år senere fejede hen over Rusland som en stormvind, anfægtede den aldrig samfundets grundpiller - selvherskerdømmet og livegenskabet. Først godt to hundrede år efter Den Ryssiske Lov - i 1861 - blev de russiske bønder juridisk frie. Først da blev der juridisk åbnet for en økonomisk og social udvikling af det tsaristiske samfund, der i første omgang førte til en buldrende kapitalisme, men som i sig også rummede gnisten til revolutionens flammer.

På den positive side ryddede Den Ryssiske Lov imidlertid op i en uoverskuelig håndskreven lovgivning og skabte dermed større klarhed om gældende ret. Den regulerede nye områder, der tidligere var underlagt sædvaneret. Dens strafferetlige bestemmelser med flittig og varieret anvendelse af drakoniske legemsstraffe var med til at tegne en undrende omverdens ruslandsbillede. Men først og sidst fastlagde loven som antydning det moskovitiske samfunds grundstruktur med en stærk begrænset social mobilitet.

Om sit yderst praktiske motiv til at oversætte Den Ryssiske Lov til dansk skriver Æreboe (side 88):

”Af Ovenmeldte omgiængelse med disse tvende unge Rysser, toog jeg anledning, at oversætte denne Ryssiske Lov, i vores Danske tungemaal, noget, for bedre at øve mig i forberørte Sprog, men meest, for at tiene mit Fæderne Land, og især dem, som på Rysland kunde nogen Handel og Kiøbmandskab, at de deraf kunde see Landets skik og Lov, og saaledes nærmere viide, at søge Deris Ret imod Rysserne, som stedse tragte, at fornærme fremmede Kiøbmænd, der ej viide, på hvad Vej og maade, de kand naa billighed imod dem”.

Loven er opdelt i 25 kapitler af ret forskellig størrelse. Repræsenterende procesret, borgerlig ret, strafferet, handels-, militær-, stats- og forvaltningsret samt kirkeret. Langt det største – hele 286 artikler – kapitel er det tiende, der handler ”Om Rettergang”. Men det historisk mest betydningsfulde er kapitel 11 – det ”Om Bønderne”. Det annullerede den – ganske vist gennem årene mere og mere reducerede - ret, bønderne havde haft til at flytte. Dermed stadfæstedes det fulde stavnsbånd og det fulde livegenskab, der først blev ophævet mere end 200 år senere. Til gengæld bevarede bønderne deres status som retssubjekter.

I sine fyldige ”Anmerkninger”, dvs. kommentarer, til Den Ryssiske Lov går Æreboe betydeligt længere, end en forståelse af lovtæksten strengt taget kræver. De repræsenterer derfor for historikere og sproghistorikere en guldgrube til forståelsen af det russiske samfund. I sin fortale (side 93) til loven funderer Rasmus Æreboe f.eks. over hårdheden af dens straffe, men konkluderer dog, at de passer til folkets natur og udholdenhed:

”Man skulde da vel tænke, at straffen i Rysland er haard, og syenes ofte gruesom, men naar man betragter Folkets haarde Natur og haardnakkenhed, at de fast intet got vil gjøre, eller skye nogen Last, enten af Guds frygt, eller Kierlighed til dyd og et got Navn og Rygte, men ald paafølgende straf u=agted, vove, at gjøre fast u=troolige ting, kand man med god føye, fatte bedre tanker om Lovgiveren og Lovens retsindighed”.

For at illustrere, hvor detaljeret Æreboe redegør for sine studier og iagttagelser, tillad mig at citere fra Anmerkning nr. 9 (side 421f.), hvor han redegør for et af de vigtigste strafferedskaber:

”Hvad den Gruesomme straf i Rysland med Knut=pidsken er, have fast alle de, som noget om dette Riige have skreved --- ikke des mindre tilkommer det mig ogsaa, kortelig her at berette, hvorledes med samme tilgaar:
Knut=Pidsken er en Svøbe eller Røm, fæsted på en stok, omtrent 3 fiendendeel Alen Lang. Remmen omtrent en Alen Lang og 1 tomme breed, samme rem er --- hærdet i Ilden. --- med hvilken Pidsk Bødlerne i Rysland, hugge saa vidst og dybt som med en Sabel, ja hver hug trenger igiennem indtil beenet, saa at der ofte, naar den tørner på beenet, gaar røg fra hugget; ved hver hug eller slag, tører Bødelen Blodet af Remmen ---”.

Et andet eksempel, hvor Æreboe kommenterer et aspekt af præsters forhold:

”Befindes nogen Præst, at have faaet et berygted eller besoved Qvindfolk, da maa Hand efter den dag ei meere betiene Præste=Embedet.
Af denne Aarsag holdes Præste=Koonerne for de Lykkeligste af alt Qvindekjønnen i Rysland --- thi deris Mænd omgaas dem, med den allerstørste ømhed, som dem muligt er, af frygt at de skall døø, hvilket om det skeer, er Præsten u=lykkelig, thi enten skal hand siiden være Enke=Mand eller Munk sin Livs tiid, eller og forlade sit Embede, og igjen griibe til Verdslig Handtering”. Side 469

Kyndigt og med sikkert overblik sætter Poulsen-Hansen Den Ryssiske Lov ind i en historisk og juridisk kontekst. Den rejse- og anden litteratur (Olearius, Herberstein,

Kotosjikhin m.fl.), som har stået til rådighed for Æreboe, omtales. Samtidig med at udgiveren har udarbejdet en stribe detaljerede registre, der hjælper brugerne med at finde rundt i lovteksten og i Æreboes kommentarer. Overordnet har det været et kæmpearbejde at omsætte Æreboes håndskrift til moderne skrift.

Med filologisk tæft, flid og akkuratessse har Poulsen-Hansen dermed gjort en væsentlig lovtekst tilgængelig for danske forskere og studerende uden kendskab til russisk. Men bag filologens teoretiske instrumentarium mærker man også praktikerens erfaring og indsigt. Nu mangler vi blot at få 1500-tallets Domostroj (Husordensbog) omsat til dansk. Ligesom Den Ryssiske Lov regulerede samfundet, gav Domostroj detaljerede anvisninger om familiens indre liv. Som tsaren stod i spidsen for stat og samfund, var faren familiens ubestridte overhoved.

En urimeligt krævende anmelder ville naturligvis have ønsket, at plads og økonomi havde muliggjort den russiske original af Ulozhenije - side om side med Æreboes mundrette danske.

Det er et prisværdigt, imponerende og nyttigt arbejde, Poulsen-Hansen har lagt i at gøre Æreboes oversættelse af en vigtig kilde til russisk historie alment tilgængelig for retshistorikere, almindelige historikere, studerende og andet godtfolk uden kundskaber i det russiske sprog.

Professor emeritus, dr.phil. Peter Ulf Møller har skrevet et forstandigt og underfundigt forord, hvor han præsenterer Rasmus Æreboe og – ikke uden grund – er fristet til at kalde ham ”den første danske slavist”